

مبانی و ماهیت مسئولیت مدنی مهندس ناظر گاز ساختمان

مسعود مطهری نژاد

مسئولیت مدنی، ماهیت، تقصیر، فعل عمدی، ضمان، مسئولیت قهری و قراردادی، مجازات انتظامی.

نام نویسنده مسئول:

مسعود مطهری نژاد

چکیده

در پی فعالیتهای مهندس ناظر گاز، شخص یا اشخاصی ممکن است زیان ببینند؛ محور اصلی بحث در این مقاله پیرامون وظایف و الزامات قانونی و قراردادی و نیز مسؤولیتهای حرفهای مهندس ناظر گاز ساختمان باشد. یکی از اهداف انتخاب مسؤولیت مدنی مهندس ناظر علاوه بر حساسیت حقوق آحاد جامعه کاربردی نمودن رشته حقوق در فعالیتهای حرفهای و مهندسی است زیرا جبران خسارت ناشی از فعالیتهای حرفهای مهندسان در زندگی صنعتی امروز تنها در سایه این شاخه حقوقی میسر و ممکن خواهد بود. لزوم بررسی مبانی الزامات خارج از قرارداد که خود مشتمل بر بررسی نظریه تقصیر و موضوع غصب و اتلاف و تسبیب و استیفاء، می باشد احساس می گردد. فلذا به واسطه اهمیت نظریه تقصیر و قرار گرفتن قسمت اعظم مستندات مسؤولیت مدنی مهندسین در این مقوله، می توان به جرأت اظهار نظر نمود که قسمت عمده تخلفات مهندسین ناظر ساختمان ناشی از تقصیر فعلی اعم از فعل یا ترک فعل می باشد که این دو موضوع نیز خود به گروه فعل یا ترک فعل عمدی و فعل یا ترک فعل غیر عمدی تقسیم می گردد که شرح وظایف متعددی برای هر یک تعیین شده که تخطی از آن مستوجب ضمان و مسؤولیت مدنی در جبران خسارات وارده می باشد. به همین جهت پس از بررسی مبانی مسؤولیت مهندس ناظر گاز در فقه اسلامی به مبنای این موضوع در حقوق معاصر پرداخته و پس از بیان موارد فوق به مسؤولیت مدنی حرفهای مهندس ناظر توجه نموده و خصوصیات مشاغل حرفهای و مفهوم خطای شغلی و ظابطه تعیین تقصیر حرفهای و مفهوم عمومی احتیاط و مراقبت را در مسؤولیت مدنی حرفهای به بحث نشسته و در ادامه ماهیت مسؤولیت مهندس ناظر گاز بررسی شده است.

واژگان کلیدی: مسؤولیت مدنی، ماهیت، تقصیر، فعل عمدی، ضمان، مسؤولیت قهری و قراردادی، مجازات انتظامی.

مقدمه

۱- مبانی مسئولیت مهندس ناظر گاز در فقه اسلامی

قواعد مسئولیت مدنی، مانند بیشتر قواعد حقوقی کشورمان، آمیزه‌ای از قواعد فقه اسلامی و قوانین اقتباس شده از غرب است. برای آشنایی با مبانی مسئولیت، بایستی به ناچار، پیشینه آن در فقه و نظریه‌های تقصیر و ایجاد خطر در حقوق اروپایی مورد بررسی قرار گیرد و پس از اختلاط این دو مبانی، وضعیت حقوق کنونی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در اینجا صرفاً مرور کوتاهی بر مبانی و منابع مسئولیت در حقوق کنونی، که برگرفته از منابع فقهی است خواهیم داشت و آشنایی با نظرات اقتباس شده از قوانین غرب را که قوانین مدنی، به خصوص قانون مسئولیت مدنی الهام گرفته از آن است را به جهت تطویل کلام مورد مطالعه و بررسی قرار نخواهیم داد.

۱-۱- قاعده لاضرر

قاعده لاضرر پایه و اساس جبران خسارت را تشکیل می‌دهد و در حقوق اسلامی قلمرو آن گسترده از مسئولیت مدنی است. فقه‌های اسلامی، از آن به عنوان حکم ثانوی و محدود کننده استفاده کرده‌اند تا هر جا ضرر نامشروع یا نا متناسبی از احکام ناشی شود از آن پرهیز کنند. برای مثال، اگر حکم لزوم قراردادهای در موردی باعث ایجاد ضرر شود قاعده لاضرر این حکم را تعدیل می‌کند و برای زیان دیده حق بر هم زدن عقد را ایجاد می‌کند. بر همین مناسبت که خیار فسخ و به عنوان وسیله‌ی جبران خسارت، با مسئولیت مدنی ارتباط پیدا می‌کند. قانون مدنی ایران در معارضه اعمال حق و قاعده لاضرر، حاکمیت قاعده لاضرر را پذیرفته است. متن مواد ۶۵-۱۱۴-۱۲۲-۱۳۲-۱۳۸-۱۳۹-۱۵۹-۵۹۱-۵۹۲-۵۹۴-۶۰۰-۸۳۳-۱۸۳۰ قانون مدنی گویای چنین واقعیتی است.

لزوم جبران ضرر ناروا را عقل نیز لازم می‌داند و همین امر باعث تسری این قاعده به تمام مواردی است که فعل منتسب به شخصی یا از حکم وی ضرری به دیگری برسد. یا شخص به اقدامی دست زند که مضر به حال عموم باشد. مانند اخلال در نظم معابر عمومی. با استفاده از قاعده لاضرر از یک منظر می‌توان مسئولیت مدنی یک مجری لو له کشی گاز ساختمان را در یک کارگاه ساختمانی بدین صورت توجیه کرد که پیمانکار به منظور انتفاع خود در محیط کارگاه در نتیجه ایفای تعهدات قراردادی به ناچار فعالیت‌هایی انجام می‌دهد که بعضاً در کارگاه محیط خطرناک ایجاد می‌کند لذا پیمانکار با ایجاد محیط خطرناک در صورت ایجاد ضرر به پرسنل و شخص ثالث در محوطه کارگاه بنا به قاعده هیچ ضرری نباید جبران نشده باقی بماند بایستی خسارت وارده به زیان دیده را جبران نماید هر چند که شخصاً تقصیری نداشته باشد. این نوع مسئولیت مدنی را مسئولین مدنی بدون تقصیر یا نظریه خطر یا مسئولیت محض نیز می‌گویند در این حالت مسئولیت بدون تقصیر استثنایی بر اصل مسئولیت با تقصیر (موضوع ماده یک قانون مسئولیت مدنی) می‌باشد. البته اگر چنانچه به واسطه چند علت زبانی به بار آید مثلاً کارگر حادثه دیده خود نیز مقصر و خطا کار باشد مسئولیت به عهده کسی قرار می‌گیرد که خطا کار است. چون مسئولیت پیمانکار (به مفهوم کارفرما در اینجا) مسئولیت عرفی (فرعی) است و در هر کجا که مسئولیت نوعی با تقصیر تعارض پیدا کند مسئولیت ناشی از تقصیر مقدم بر آن است. چنانچه اگر دو وسیله نقلیه موتور باهم تصادف کنند و تنها یکی مقصر باشد جبران خسارت برعهده اوست و دیگری مسئولیتی ندارد. ماده ۳۳۵ قانون مدنی گویای چنین واقعیتی است البته باید دانست که تقدم مسئولیت ناشی از تقصیر همواره بر مسئولیت بدون تقصیر (مسئولیت محض) در همه موارد رعایت نمی‌گردد همانطوری که در اجتماع سبب و مباشر در صورتی که سبب اقوی از مباشر باشد سبب ضامن است. با عنایت به مفاهیم ضرر مستقیم که سه صورت مادی (ضرر مادی که از آن، به از بین رفتن اموال یا کاهش ارزش اموال یاد می‌شود) معنوی (صدمه به شهرت، آبرو، حیثیت، نام تجاری و علامت صنعتی) و بدنی مطرح می‌گردد. می‌توان به ورود ضرر و زیان ناشی از احداث یک پل روگذر توسط شهرداری که باعث کاهش دید و چشم انداز املاک مجاور و کاهش ارزش مادی ملک مالکین آنها به علت کور شدن دید و چشم انداز اطراف می‌گردد اشاره کرد یا مثلاً اخذ تراکم ساختمانی مازاد در شهرداری توسط مالک که باعث کاهش دید و چشم انداز نور و روشنایی طبیعی ساختمانی پستی می‌گردد و یا احداث ساختمانی بلند (برج) در یک منطقه مسکونی با معبر باریک هم باعث اشرافیت ساکنین آن نسبت به ساختمان‌های مقابل شده و هم ترافیک شدیدی در معبر ایجاد کرده و آسایش آنان را سلب می‌نماید. که همه اینها علاوه بر سوء استفاده از حق به منظور ضرر به دیگری از مصادیق کاهش ارزش ملک و ساختمانی موصوف بوده و ضرر مادی ناروایی را به مالکین آنها وارد می‌سازد که به نظر می‌رسد مالکین زیان دیده می‌توانند با مراجعه به محاکم قضایی از باب قاعده لاضرر جبران خسارت‌های وارده را حسب مورد از شهرداری و برج سازه دریافت نمایند.

هر چند ناروایی ضرر نسبت به فعل شخص یا نهادی به حکم قانون یا مقام صالح دارای معافیت عرفی است یعنی اگر شخصی به حکم قانون با دستور مقام صالح اداری سبب حدوث زیان به دیگری شود مسئولیتی ندارد لیکن این موضوع با ضابطه نوعی سنجیده می‌شود و تخطی از عرف مربوطه معافیت عرفی را زائل می‌سازد. مثلاً مزاحمت‌ها و سرو صداهای ناشی از تردد ماشین آلات سنگین ساختمانی و یا

راه سازی و سروصداها و مزاحمت های ناشی از عملیات ساختمانی مانند ساخت و نصب سازه های فولادی و برشکاری ورق های فولادی و پتک زدن به المانهای سازه ای برای تنظیم و قرارگیری درست آن در جای خود اگر چه به واسطه اخذ پروانه مباح می گردد لیکن اگر چنانچه مالک یا مجری مثلاً با دستگاه برش سنگ ، باعث سر و صدا و نیز آلودگی و ایجاد گرد و غبار ناشی از برش سنگ و پخش آن در معبر عام گردد و تدابیر لازم برای پخش نشدن گرد و غبار اتخاذ نماید ضرر وارده به مردم محله و مجاورین مستقیم و مسلم بوده و برای مرتکب آن ایجاد مسئولیت می کند.

۲-۱ اتلاف

کسی که مال دیگری را تلف کند مسئول جبران آن است من اتلاف مال الغير فهو لهو ضامن. در فقه اسلامی اتلاف را به اتلاف در مباشرت و اتلاف به نسبیب تقسیم کرده و هر دو قسم را زیر یک عنوان بررسی می کنند ولی در قانون مدنی این دو را از حیث شرایط تحقق و مبنا جدا کرده است. اتلاف در مواردی است که شخصی به طور مستقیم مال دیگری را تلف می کند یعنی در این کار مباشر تلف باشد نه مسبب آن .

به عبارتی در اتلاف ، مباشر ، سبب نزدیک و در تسبیب ضامن سبب دور است دراتلاف همین که رابطه علیت عرفی بین فعل شخص و تلف موجود باشد برای فاعل ایجاد مسئولیت می کند و لزومی ندارد که تقصیر او نیز احراز گردد. حتی ممکن است اتلاف به غیر عمد صورت گیرد و مسئولیت به بار آورد. در اتلاف بایستی انتساب تلف به فعل خوانده اثبات گردد. بدین ترتیب اگر کسی در هنگام بازی با زدن توپ و برخورد آن به شیشه آن را بشکند از باب اتلاف مسئول است و در این صورت حسب مفاد ماده ۳۲۵ ق . م ضامن است.

۳-۱ تسبیب

در تسبیب شخص بطور مستقیم مباشر تلف کردن مال نیست. ولی مقدمه تلف را فراهم می کند یعنی کاری انجام می دهد که در نتیجه آن یا همراه با سایر علت های دیگری تلف واقع شود. مثلاً شهرداری بدون هشدار قبلی و نصب تابلوها و علائم هشداردهنده چاهی در معبر عمومی حفر می کند و دیگری بر اثر بی احتیاطی در آن می افتد. در این مثال ، سبب ، بطورمستقیم باعث تلف نبوده ولی عرف حدوث ضرر را به او منتسب می داند و لذا مسئولیت دارد در تسبیب برخلاف آنچه در اتلاف گفته شد وجود تقصیر شرط ایجاد مسئولیت است یعنی بایستی عملی که باعث خسارت شده است ناشیست باشد.

برای تحقق تسبیب دو شرط ضرورت دارد:

۱-تلف رخ دهد امکان دارد مقدمه تلف فراهم شود لیکن نتیجه محقق نشود مثلاً چاهی کنده شود ولی کسی در آن نیفتد در این صورت مسئولیت ایجاد نمی شود.

۲- تلف به واسطه تقصیر مسبب باشد .

مثال: اگر پیمانکاری ضمن حفر چاه جذبی فاضلاب یا چاهک آسانسور یا ضمن لوله کشی گاز و جوشکاری سربالا با بی احتیاطی و سهل انگاری و بی مبالاتی خود و بدون در نظر گرفتن مقررات ایمنی و انجام تدابیر لازم جهت پوشش دهانه آنها و عدم نصب علائم هشداردهنده یا عدم استفاده از عینک جوشکاری و محافظت از چشم، باعث شود شخصی در چاه بیفتد یا به خود آسیب برساند از باب تسبیب مسئولیت دارد یعنی اگر پیمانکار بطور غیر مستقیم تلف مال یا جان شخصی در نتیجه عدم رعایت مقررات ایمنی و نظامات شغلی و حرفه ای بشود از باب تسبیب ضامن است لیکن در بحث حوادث طبیعی مثل سیل و زلزله ، باد ، آتشفشان که باعث فرو ریختن سازه ها می شوند از قاعده تسبیب بایستی با احتیاط کامل استفاده کرد چراکه در این موارد بررسی کارشناسی از نظر مثلاً شدت درجه زلزله یا باد مهم است شاید دیوار مذکوربراساس ضوابط و مقررات زمان خود و برای درجه و شدت معینی طراحی شده است و ظرفیت باربری آن نمی توانست بیشتر از حد طراحی مقطع زمانی خود باشد. بررسی کارشناسی در خصوص نحوه و کیفیت اجرا و مصالح بکار رفته از نظر استاندارد های اجباری زمان اجرا نیز در این مورد برای تشخیص و تعیین سبب لازم و ضروری است.

۳-۱-۱- تفاوت های اتلاف و تسبیب

۱-در اتلاف ، تقصیر، شرایط ایجاد مسئولیت نیست ولی در تسبیب کاری که به مسبب نسبت داده می شود باید در نظر عرف عدوان و خطا باشد.

۲- در اتلاف ، شخصی ، به طور مستقیم و بی آنکه واسطه ای در کار باشد مال دیگری را تلف می کند ولی در تسبیب برای اتلاف مقدم سازی می شود و احتمال دارد که آن مقدمه نیز هیچگاه به اتلاف منجر نشود.

۳- اتلاف تنها با انجام کار و فعل مثبت تحقق می پذیرد در حالی که تسبیب ممکن است نتیجه انجام دادن کار یا خودداری و ممانعت از آن باشد (فعل منفی یا ترک فعل)

۱-۳-۲ اجتماع سبب و مباشر

در صورتی که در نتیجه همکاری مسبب و مباشر اتلاف انجام شود یعنی کسی سبب تلف و دیگری مباشر آن باشد مباشر مسئول است نه مسبب. زیرا رابطه علیت عرفی بین کارمباشر و تلف مال قویتر است در حالت ویژه اگر عرف دخالت مسبب را موثرتر بداند و او را سبب اقوی بشناسد مسبب مسئول است. مثلاً اگر شهرداری به کارگران خود دستور خراب کردن ملکی یا دیوار باغی را بدهد. تلف مال بیشتر به شهرداری مربوط است تا به کارگران آن

ماده ۳۳۲ قانون مدنی و ماده ۳۶۳ قانون مجازات اسلامی همین فاعده را تایید می کنند.

ماده ۳۳۲ ق. م. ه. هر گاه یک نفر سبب تلف مالی را ایجاد کند و دیگری مباشر تلف شدن آن مال شود خود مباشر مسئول است نه مسبب مگر اینکه سبب اقوی باشد به نحوی که عرفاً اتلاف هستند.

ماده ۳۶۳ ق. م. ا. در صورت اجتماع مباشر و مسبب در جنایت مباشر ضامن است. مگر اینکه سبب اقوی از مباشر باشد.

۱-۴-۲ قاعده احسان

این قاعده مسقط ضمان مدنی است. مستند قاعده آیه ۹۱ از سوره توبه: یعنی ما علی المحسنین من سبیل است. ومفهوم آن این است که خداوند بدین وسیله هر راه را که موجب حضر نیکوکاران شود ممنوع و هر گونه ملامت و ندامت را بر آنان نفی کرده است آیه ۶۰ از سوره الرحمن هل جزاء الاحسان الا الاحسان حکم قاعده فوق را تایید می کند. نتیجه این امر آن است که هیچ ضمان و غرامتی بر نیکوکار تحمیل نمی شود احسان کاری است که به قصد جلب منفعت و دفع ضرردیگری انجام می شود مثلاً اگر شخصی پیراهن کسی دیگری را که در حال افتادن در پرتگاه است بگیرد او را نجات دهد لیکن بدین وسیله پیراهن آن کس پاره شود. شخص مذکور ضامن پاره شدن پیراهن او نیست چون برای دفع ضرر از وی این کار را کرده است.

۱-۵-۲ قاعده اقدام

این قاعده نیز مسقط ضمان و مسئولیت است اگر شخص به زیان خود کاری انجام دهد حق تقاضای جبران خسارت از باب ضرر وارده را ندارد. برای اثبات این قاعده، فقها به خبر لایحل نال امرء الا بطیب نفسه استفاده می کنند. مثلاً اگر کسی مال خود را به کودک یا دیوانه بسپارد در صورت تلف، نمی تواند مدعی جبران خسارت شود. چون به زیان خود اقدام کرده است. یا مالکی که از ملک خود اعراض می کند تملک آن را مباح می سازد یا جوشکاری که با وجود وسایل ایمنی و دستورات کارفرما مبنی بر رعایت اصول ایمنی، بدون استفاده از دستکش و عینک محافظ چشم اقدام به جوشکاری کند و سرباره جوش وارد چشم شود و باعث نابینایی وی گردد در این حالت نیز شخص به زیان خود عمل کرده است بنا به قاعده اقدام حق تقاضای جبران خسارت را ندارد.

۲- مبنای مسئولیت مهندس ناظر گاز در حقوق معاصر

برای تحقق مسئولیت در هر حال، وجود سه عنصر ذیل ضرورت دارد:

- وجود ضرر

- ارتکاب فعل زیانبار

- رابطه سببیت بین فعل شخص و ضرر وارده

با توجه به ارکان مسئولیت موصوف، در حقوق معاصر، مسئولیت مدنی برپایه ی نظریات زیر مطالعه می گردد:

الف- نظریه تقصیر

در مسئولیت ناشی از تقصیر هنگامی مهندس مسئول شناخته می شود که مرتکب تقصیری شده باشد و آن تقصیر هم علت ایجاد خسارت شناخته شود. به عبارت دیگر به موجب این نظریه تنها دلیلی که می تواند مسئولیت کسی را نسبت به جبران خسارتی توجیه کند وجود رابطه علیت بین تقصیر و ضرر وارده است؛ یعنی زیان دیده در صورتی می تواند مطالبه زیان نماید که ثابت نماید که تقصیر مهندس سبب ورود خسارت شده است. که بر اساس این نظریه در دعوی، زیان دیده نقش اصلی و مدعی را دارد و باید بار اثبات آنرا بدوش کشد. اگر چه در سیستم مبتنی بر تقصیر تا زمانی که تقصیر عامل ورود زیان اثبات نگردد، از وی نمی توان مطالبه جبران خسارت نمود؛ اما در برخی موارد قانون گذار برای این که جبران خسارت زیان دیده آسانتر گردد عنصر تقصیر را بر عامل ورود زیان مفروض دانسته است.

ب- نظریه خطر

این نظریه که معادل مسئولیت بدون تقصیر است صرفاً بر فعل زیانبار به طور نوعی (عرفی) تکیه دارد. بر طبق این نظریه مبنای مسئولیت، خطر ایجاد شده توسط مهندس ناظر نیست بلکه خطر ایجاد شده در اینجا به فعالیت و داشتن افراد دیگر است سببیت بین فعل شخص و زیان وارده، خواه عمل وی قانونی و بدون تقصیر یا خطا کارانه باشد، در هر حال مهندس ناظر مسئول خطرات ناشی از عمل خود خواهد بود. این نظریه، نظریه خطر اطلاق می شود.

ج- نظریه تضمین حق

مبنای نظریه فوق تکیه بر مهندسی اجتماعی و اعتبار حق در برابر آزادی اهمیت حق تضمین شده و آزادی فعالیت و ابتکار است. در این نظریه حق قطع نظر از تقصیر و عامل ورود زیان، با تامین و جبران خسارت قابل حمایت است و ضرر بایستی جبران شود که مسئولیت ناشی از آن (نوعی) عرفی است. برپایه نظریات مربوط به مسئولیت مدنی اداره بحث را در دو قسمت آتی پی می گیریم.

۱-۲ چهره های خاص تقصیر (تقصیر شغلی و مسئولیت حرفه ای)

از جمله چهره های خاص تقصیر در حقوق مدنی، که مربوط به بحث ما است تقصیر شغلی و حرفه ای است. هر گونه خطاهایی که صاحبان حرف و مشاغل در اجراء و انجام تعهدات حرفه ای و تخصصی خود مرتکب شوند ذیل عنوان تقصیر شغلی و مسئولیت حرفه ای قرار می گیرد. مثلاً خطای یک مهندس در امور طراحی و محاسبه، نظارت و اجراء - خطای پزشک در معالجه و جراحی بیماران - خطای وکیل در دفاع از دعوی - خطای قاضی در صدور حکم - خطای سر دفتر اسناد رسمی در ثبت اسناد - خطای کارشناس رسمی در اظهار نظر کارشناسی و ... همگی از این نوع تقصیرهای شغلی می باشند. در تشخیص تقصیرات شغلی توسط صاحبان حرف، دآوری عرف به مفهوم عرف اجتماعی، ملاک و معیار عمل نمی باشد بلکه دآوری عرف مختص آن حرفه و به تبع آن رفتار یک متخصص آن حرفه، ملاک و معیار تشخیص تقصیر یا عدم تقصیر فرد خاطی می باشد. چه بسا اتفاقاتی پیش آید که وی علاوه بر مسئولیت مدنی مسئولیت کیفری نیز پیدا کند. پس یک اشتباه ساده، قصور و سهل انگاری که با تقصیر شغلی تفاوت هایی نیز دارد. (درجه تقصیر شغلی بالاتر از اشتباه معمولی است) خود می تواند مسبب مسئولیت گردد. چه بسا گاهی یک اشتباه کوچک سبب خسارت سنگینی و یا یک اشتباه بزرگ سبب خسارت سبک شود. البته مسلم است که در عرف مهندسی، با وجود اشتباهات ساده، امکان ایجاد اشکالات جدی در ساختمان وجود خواهد داشت، چرا که ضریب اطمینان به کار رفته در طراحی، بخشی از این نقایص کوچک را رفع می نماید. البته این مسئله به معنی نادیده گرفتن خطاهای اجرائی و اشتباهات نمی باشد. بعضی از خطاهای مهندسی، همانگونه که پیشتر توضیح داده شد، تخلف از قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان بوده و قابلیت پیگیری در شورای انتظامی سازمان نظام مهندسی و کنترل ساختمان را دارد. خطای ناشی از عهدشکنی مهندس، بطور اعم، در رابطه با ایفای تعهدات قراردادی یک نوع دیگر از خطاهاست که در مواردی دامنه آن گسترده شده و به نوعی تجاوز به نظم عمومی تلقی می گردد. و چه بسا در مواردی عنوان جرم پیدا نکند. در اغلب این موارد مهندس، از باب ضمان قهری و بر اساس قاعده تسبیب، مسئولیت پیدا می کند. هر چند تخلفات مهندس، ناشی از اشتباه یا تقصیر یا تخلف از قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان باشد. چون تخلف از قانون موصوف، در حقیقت تجاوز به قانون است و متجاوز بایستی مسئول پیامدهای ناشی از آن باشد. از وحدت ملاک ماده ۳۳۳ ق.م. در بعضی موارد می توان چنین استنباط کرد که بر اساس قواعد مسئولیت عمومی و قهری در فرضی که مهندس از اشکالات فنی و عیوب ساختمان آگاه بوده و با وجود آن در رفع آن اقدامی نکرده و دستور کاری مبنی بر اصلاح مواردی به مجری صادر نکرده است، نیازی به اثبات تقصیر مهندس، توسط زیان دیده وجود ندارد. البته ناگفته نماند که نبایستی دادرسی صرفاً در همه موارد، اصل را بر تقصیر مهندس قرار دهد چون عوامل زیادی وجود دارند که امکان تقصیر وی را از بین می برند. مثلاً امکان دارد ساختمان عمر مفید خود را کرده باشد و بهره برداران به آن توجه نکنند و یا نگهداری از بنا غیراصولی بوده و عدم توجه به نگهداری فنی از ساختمان، باعث خرابی گردیده باشد و یا تغییر مالکیت و تصرفات متعدد در ساختمان، یا دخل و تصرف و تغییر المان های سازه ای، انتساب خرابی را به عوامل دیگری غیر از مهندس ارتباط دهد. طبق ماده ۳۳۳ ق.م. صاحب دیوار یا عمارت یا کارخانه مسئول خسارتی است که از خراب شدن آن وارد می شود مشروط بر این که خرابی در نتیجه ی عیبی حاصل گردد که مالک مطلع بر آن بوده یا از عدم مواظبت از تولید شده است.

با توجه به مباحث گفته شده در باب تسبیب، در فرض مثال مذکور سبب اقوی از مباشر (مثلاً عامل خارجی از جمله حوادث طبیعی مثل سیل، باد، زلزله و...) می باشد و اتلاف مستند به فعل اوست. هر چند در این ماده، مالک در صورت وجود شرایط مقرر، مسئول خسارت وارده می باشد اما به نظر می رسد بایستی در اینجا موضوع را از دریچه ی دیگری نیز مورد کنکاش قرار داد؛ و آن این که اگر چنانچه عواملی خارجی مثل بلایای طبیعی و حوادث غیرمترقبه (سیل، باد، زلزله، آتشفشان، طوفان و ...) حادث گردد و دیوار مطروحه در

ماده ۳۳۳ ق.م تخریب شود، چطور می توان تشخیص داد که سازه های مذکور در اثر بالابای طبیعی فرو ریخته و تخریب شده اند یا در اثر عیبی که مالک از آن مطلع بوده است؟ از طرفی آیا حوادث طبیعی مذکور به تنهایی سبب تخریب آنها شده اند یا وجود عیب سابق در آن ها نیز مزید بر علت شده است.

یا عیب سابق تنها سبب تخریب بوده است طوری که اگر حوادث طبیعی مذکور نیز اتفاق نمی افتاد دیوار یا عمارت یا کارخانه به جهت وجود عیب قبلی تخریب می شد. در خصوص تولید خرابی ناشی از عدم مواظبت مالک نیز همین سوالات قابل طرح هستند. بنابراین تشخیص و تفکیک این امور در بعضی حالات کار بسیار مشکلی است و لذا در این گونه موارد برای این که زیان دیده بتواند از مالک خسارت بگیرد بایستی اولاً ثابت نماید که خراب شدن بنا باعث ورود خسارت بوده و ثانیاً این خرابی ناشی از عیبی است که مالک از آن مطلع بوده و یا از عدم مواظبت وی تولید شده است. در مواردی که امکان تشخیص خرابی از بین دو مسبب فوق الذکر (۱- حدوث عامل خارجی و بالابای طبیعی ۲- قصور مالک و کوتاهی وی در عدم اصلاح عیب یا عدم مواظبت وی از بنا) مشکل باشد می توان با استفاده از اجتماع اسباب و خاصاً نظریه ی تساوی اسباب رأی به تساوی پرداخت خسارت نسبت به هر مسبب به طور بالمناصفه داد یعنی هر یک از اسباب، بایستی نصف خسارت را متقبل شوند که در فرض این مسئله، مکلفند خسارت را پرداخت می نمایند و نصف دیگر خسارت توسط زیان دیده تأمین می گردد.

مطالبی که مطرح گردید عمدتاً به جهت تحلیل مسئولیت مهندس به طور عام (اعم از مهندس طراح، ناظر و مجری، چه به صورت شخصیت حقیقی یا حقوقی و مشتمل بر کلیه رشته های مهندسی و ذی مدخل در حرفه ی ساختمان) در حوزه ی تقصیرات شغلی و مسئولیت حرفه ای بود و موضوع ماده ۳۳۳ ق.م نیز از منظر استفاده از وحدت ملاک آن ماده در تحلیل تقصیرات شغلی و مسئولیت حرفه ای مهندس مطرح گردید.

در اینجا با استفاده از نص صریح ماده ۳۳۳ قانون مدنی می توان گفت که قانونگذار در این مورد، صرفاً مالک ساختمان را با توجه به شرایط مقرر در ماده، مسئول می شناسد. اما قوانین بعدی از جمله قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴/۴/۱۱ و اصلاحیه های بعدی و نیز قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان مصوب اسفندماه ۱۳۷۴، علاوه بر مالک، اشخاص دیگری را که در حوزه ی ارائه خدمات مهندسی فعالند به نسبت درجه تقصیرشان مسئول می داند. در عمل نیز رویه دادگاه ها نشان می دهد که در قبال ورود خسارت های مالی و جانی به اشخاص ثالث، دادگاه ها حسب مورد با صدور قرار معاینه محلی، تحقیقات محلی، ارجاع امر به کارشناس و یا هیأت کارشناسی بر اساس قواعد مدنی (ضمان قهری) و اجتماع اسباب سهم هر کدام از مقصرین را در پرداخت میزان خسارت تعیین و مورد رأی قرار می دهند. قانونگذار در ماده ۳۳۳ ق.م مالک دیوار یا عمارت یا کارخانه را مسبب می داند و وسیله ورود ضرر را که دیوار یا عمارت یا کارخانه می باشد مباشر تلقی کرده است. در این صورت مسئول بودن مالک به عنوان مسبب در مقابل مباشر، مبتنی بر این نظریه است که سبب اقوی از مباشر است و اتلاف مستند به فعل و یا ترک فعل اوست.

۲-۲ مسئولیت بدون تقصیر

ضابطه ی کلی در خصوص خطاها، این است که هر کس مسئول خطاهای مرتکب شده ی خود باشد لیکن در حقوق مدنی بر خلاف حقوق جزا که بر اساس اصل قانونی بودن جرم و مجازات، امکان مجازات دیگری به جای مجرم را ناممکن می سازد چنین حالتی وجود دارد. یعنی گاهی شخص مسئول جبران خساراتی می شود که خود در ایجاد آن مداخله نداشته است. ۲ هر چند چنین مسئولیتی خلاف اصل است، لیکن مصالح عمومی از جمله رعایت قاعده ی لاضرر و این که هیچ ضرری نباید جبران نشده باقی بماند و نیز به دلیل ایجاد حس مسئولیت و مسئولیت پذیری اشخاص نسبت به کنترل رفتار، نظارت و هدایت عوامل زیردست، قانون وی را مسئول اعمال پرسنل تحت امر خود می شناسد. مثلاً مسئولیت کارفرمایان و پیمانکاران (به عنوان کارفرمای عوامل اجرایی تحت امر خود) در قبال ورود ضرر و زیان عوامل اجرایی و کارگران در کارگاه های ساختمانی و ...نسبت به اشخاص ثالث از این جمله مسئولیت ها است. یعنی شخص، ضمن این که مسئول خسارت ناشی از محل خود است بلکه مسئول خساراتی که اشخاص تحت امر او از باب قاعده ی تسبیب وارد می کنند نیز هست. لازم به ذکر است که کلمه کارفرما، یک کلمه عام بوده و با توجه به تعاریف قانون کار، پیمانکار نیز کارفرمای عوامل تحت امر خود اعم از نیروهای فنی و اجرایی و کارگری و ...می باشد.

چه در نظام فنی و اجرایی سنتی که سه رأس یک مثلث را کارفرما، پیمانکار و مشاور تشکیل می دهند و پیمانکار حسب مفاد شرایط عمومی پیمان، موظف به اجرای دستورات اداری، فنی و اجرایی صادره از ناحیه کارفرما و یا به نمایندگی از طرف وی از سوی مهندس مشاور است و چه در نظام فنی اجرایی جدید که نظامی چهاروجهی و مشتمل بر کارفرما، مدیر طرح، مهندس مشاور، پیمانکار است باز هم پیمانکار تحت نظارت و دستورات فنی کارفرما و مشاور به نمایندگی از طرف کارفرما و مسئول عملیات اجرایی می باشد. از طرفی چون پیمانکار نیز، کارفرمای عوامل زیردست خود می باشد بنابراین در هر کجا که کلمه کارفرما مطرح

می شود بایستی بدو هر دو عنوان، حسب مورد در ذهن تداعی پیدا کند. در این صورت، طرح موضوعات بعدی نشان خواهد داد که هدف از کارفرما کیست؟

فلسفه وجودی و یا توجیه این گونه مسئولیت، این است که کارفرما (به عنوان کارفرمای پیمانکار و پیمانکار) به عنوان کارفرمای عوامل زیردست خود (با توجه به طبیعت کارها و کارگاه های ساختمانی که عموماً محیط های خطرناک و خطرآفرین هستند و به همین جهت، قوانین متفرقه ای مربوط به مقررات ایمنی در کارگاه ها ساختمانی تدوین و جهت اجراء الزامی شده اند به منظور انتفاع و سودآوری، با قبول مسئولیت خویش در محیط خطرناک و این که از فعالیت عوامل بنایی و کارگران و رانندگان و سایر عوامل فنی و اجرایی، در جهت پیشبرد اهداف اقتصادی خود بهره می برند مسئول زیان های ناشی از عوامل اجرایی، فنی و کارگری خود هستند. از طرفی می توان به استناد قاعده فقهی من له الغنم فعلیه الغرم، کارفرمایی را که از فعالیت این کارگاه ها سود می برد مسئول زیان های ناشی از آن شناخت. کارفرما یا پیمانکار، در این حالت به واسطه ی اداره ی امور کارگاه، و این که اوامر و دستورات وی در کارگاه جاری و ساری است از باب قاعده ی تسبیب به عنوان این که سبب اقوی از مباشر (عامل اجرایی که خسارت به بار آورده است) می باشد خسارت وارده از ناحیه ی عوامل خود را جبران می نماید.

ولی این نظر نیز قابل ایراد است چرا که در بعضی موارد اولاً: کارفرما یا پیمانکار اختیار انتخاب عوامل اجرایی را به میل و سلیقه ی خود ندارد یا اساساً عوامل فنی و اجرایی، دارای صلاحیت حرفه ای به دلیل عدم وجود آموزش های به روز و کارآمد، کم پیدا می شوند. سهل انگاری در انجام امور محوله و کمرنگ شدن وجدان کاری و حرفه ای در مسئولیت پذیری افراد را نیز باید به این عوامل افزود. که خود این عوامل، منشأ فرهنگی دارند و از این جهت بایستی فرهنگ عمومی حرفه مندان از کارگر تا مهندس ارتقاء پیدا کند تا به تبع تدبیر و نظم و مراقبت های آنان، حوادث کارگاه ها به حداقل برسد.

ثانیاً: نظارت و کنترل امور به دلیل پیچیدگی و تنوع کارها و عملیات اجرایی در کارگاه ها، همیشه برای کارفرما فراهم نیست مثلاً کارفرما چه نظارتی بر اعمال یک راننده کامیون حمل بتن (تراک میکسر) تحت امر خود، که شاید از ده کیلومتر دورتر، بتن به کارگاه حمل می کند می تواند داشته باشد.

در همین جا یادآوری این نکته لازم است که بیمه ی مسئولیت مدنی پیمانکاران در قبال حوادث کارگاهی و بیمه ی موضوع پیمان و ماشین آلات و تجهیزات، با عنایت به نص صریح شرایط عمومی پیمان (ماده ۲۱) راه حل مناسبی برای جبران خسارت وارده به کارفرما است. حال با توجه به مطالب مطرح شده لازم است حکم قانونی مربوط به مسئولیت مدنی کارفرمایان (ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی) را مرور کنیم.

طبق ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند مسئول جبران خساراتی می باشند که از طرف کارکنان اداری یا کارگران آنان در حین کار یا به مناسبت آن وارد شده است مگر این که محرز شود تمام احتیاط هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می نمود، به عمل آورد. یا این که اگر احتیاط های مزبور را به عمل می آورند باز هم جلوگیری از ورود ضرر مقدور نمی بود. کارفرما می تواند به واردکننده خسارت، در صورتی که مطابق قانون مسئول شناخته شود مراجعه نماید.

با تدقیق در متن این ماده و مراتب ذیل قابل طرح است:

- ۱- مسئولیت کارفرما صرفاً در قبال خسارات ناشی از طرف کارکنان اداری یا کارگران تحت امر خود قابل طرح است.
- ۲- مسئولیت کارفرما فقط وقتی مطرح می شود که خسارت وارده از طرف کارکنان و کارگران در حین انجام کار یا به مناسبت انجام کارهای مربوط به آن، به دیگران وارد می شود. یعنی مسئولیت کارفرما محدود به خسارات ناشی از هنگام کار و یا به مناسبت آن است. اگر کارفرما احتیاط هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاب می کرده را به عمل نیاورده و رعایت نکرده باشد مسئول است.
- ۳- مسئولیت کارفرما، در صورتی که کارگر مقصر باشد فرع بر مسئولیت کارگر است و صرفاً برای تضمین حقوق زیان دیده است.
- ۴- زیان دیده بطور مستقیم حق رجوع به کارفرما را دارد و نیازی به اثبات تقصیر کارگر نیست.
- ۵- کارفرما در صورت مقصر شناخته شدن کارگر، پس از جبران خسارت، می تواند به او رجوع کند به شرطی که توسط کارگر یا کارکنان اداری و ورود ضرر، یک رابطه معقول، منطقی و متعارف وجود داشته باشد. یعنی اگر عوامل فنی و اجرایی کارگاه به دلیل تخطی از وظایف خویش یا سهل انگاری و بی احتیاطی یا به طور عمد اقدامات زیانباری ایجاد کنند در این صورت نباید کارفرما را مسئول زیان های ناشی از اعمال آنان قرار داد، ضمناً در صورتی که وجود عوامل خارجی (قوه قاهره) که عموماً غیرقابل پیش بینی و اجتناب ناپذیر هستند سبب معافیت کارگر از پرداخت خسارت شود مسئولیت کارفرما نیز خود به خود منتفی خواهد بود.

همانطور که می دانیم ضرری قابل مطالبه است که مسلم، مستقیم، مشروع، شخصی (نه عمومی)، جبران نشده، قابل پیش بینی بوده و ناشی از اقدام زیان دیده نباشد. حال سؤال این است که آیا در صورتی که عمده حوادث کارگاه ها ناگهانی و غیرقابل پیش بینی بودن ضرر ناشی از حوادث کارگاه ها، این ضررها قابل مطالبه نمی باشند. در پاسخ باید گفت که قابلیت پیش بینی ضرر به طور معمول و متعارف

در مواردی شرط است که تقصیر مبنای مسئولیت باشد. لذا در مسئولیت بدون تقصیر (مسئولیت محض یا مسئولیت مبتنی بر ایجاد خطر) عدم امکان پیش بینی ضرر، نقشی در لزوم جبران آن ندارد. با این همه نایبستی چنین فرض کرد که کلی حوادث کارگاهی، ناگهانی و غیر قابل پیش بینی هستند.

از طرفی، چون کارگاه ها عموماً به دلایل مختلف و از جمله کنترل ورود و خروج پرسنل، مصالح و حفاظت فیزیکی و حراست از اموال و ابزار و ماشین آلات و مصالح، محصور شده می باشند و تصرف پیمانکار به اذن و اجازه ی مالک اصلی کارگاه (کارفرما) بوده و به نوعی تصرف قانونی موقت می باشد و مستفاد از ماده ۳۰ و ۴۰ قانون مدنی، پیمانکار مجاز به هر گونه دخل و تصرف متعارف در ملک فوق کارگاه (می باشد و نظر بر این که عمده حوادث کارگاهی در محیط داخلی کارگاه اتفاق می افتد) به استثنای کارهای خارج از کارگاه، مثلاً برخورد کامیون حمل خاک به دیوار مغازه یا ملک کسی) به نظر می رسد مشمول مسئولیت کارفرما در قبال ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، بایستی با ملاحظه ی سایر قوانین موضوعه مثلاً ماده ۳۳۹ و ۳۴۰ و ۳۴۱ قانون مجازات اسلامی تبیین، تجزیه و تحلیل گردد. برای روشن شدن موضوع به ذکر مثال عینی در یک کارگاه احداث سازه نگهدارنده و سازه اصلی ایستگاه های متروی تهران می پردازیم.

پیمانکاران ساختمانی که در احداث ایستگاه های مترو فعالیت دارند به منظور اجرای شمع های بتن آرمه یا فولادی سازه نگهدارنده، اقدام به حفر چاه بر اساس نقشه های اجرایی در محل تصرفات خود می نمایند (این کارگاه ها به دلیل اجرای عملیات در معابر عمومی مثل خیابان، معمولاً محصور بوده و تدابیر حفاظتی و ایمنی سختگیرانه ای بر آن ها اعمال می گردد) حال شخص ثالثی، در اثر بی احتیاطی و چه بسا برای ارضای حس کنجکاوی یا انجام سایر اقدامات غیرقانونی (مثلاً سرقت) به صورت غیرمجاز و از بالای حفاظ محوطه ی کارگاه به داخل محوطه حفاظتی کارگاه وارد شده و به هر دلیلی مثلاً به دلیل بی احتیاطی و سهل انگاری، اشتباه و یا لغزیدن پایش به داخل چاه افتاد و به عمق ۲۵ متری چاه سقوط کرده و فوت می نماید. با پیگیری و طرح موضوع در مراجع قضایی، دادگاه موضوع را به کارشناس رسمی دادگستری (کارشناس حوادث ناشی از کار) ارجاع و النهایه با احراز تقصیر قربانی به میزان ۸۰٪ و پیمانکار به میزان ۲۰٪ (با توجیه عدم رعایت کامل تدابیر ایمنی و حفاظتی و کنترلی) وی را به جبران خسارت انتسابی (پرداخت دیه) محکوم می نماید. حال برای این که بتوان موضوع مسئولیت پیمانکار (کارفرما) در قبال شخص ثالث مذکور در مثال بالا را بر اساس ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، در کنار مواد ۳۳۹ و ۳۴۰ و ۳۴۱ قانون مجازات اسلامی تجزیه و تحلیل کرد. نخست لازم است متن مواد قانونی فوق الاشاره مرور گردد. سپس توضیحات لازم در خصوص حادثه مذکور ارائه شود.

ماده ۳۳۹ ق.م.ا: هرگاه کسی در معبر عام، یا هر جای دیگری که تصرف در آن مجاز نباشد چاهی بکند یا سنگ یا چیز لغزنده ای بر سر راه عابران قرار دهد یا هر عملی که موجب آسیب یا خسارت عابران گردد انجام دهد عهده دار دیه یا خسارت خواهد بود. ولی اگر این اعمال در ملک خود یا در جایی که تصرف در آن مجاز است واقع شود عهده دار دیه یا خسارت نخواهد بود.

ماده ۳۴۰ ق.م.ا: هرگاه در ملک دیگری با اذن او یکی از کارهای مذکور در ماده ۳۳۹ را انجام دهد و موجب آسیب یا خسارت شخص ثالث شود عهده دار دیه یا خسارت نمی باشد.

ماده ۳۴۱ ق.م.ا: هرگاه در معبر عام، عملی به مصلحت عابران انجام شود که موجب وقوع جنایت یا خسارتی گردد مرتکب، ضامن دیه و خسارت نخواهد بود.

۲-۳- تعهدات و تخلفات عمدی و غیر عمدی مهندس ناظر از دیدگاه حقوق مهندسی

تعهدات و تخلفات عمدی و غیر عمدی مهندس ناظر که ناشی از عدم رعایت نظامات دولتی و آئین نامه ها و مقررات مربوطه به آن از جمله آئین نامه مقررات ملی ساختمان و قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان مصوب ۲۲/۱۲/۷۴ از ناحیه مهندس ناظر ساختمان می باشد به دو دسته تقسیم می شوند:

الف- تخلفات عمدی مهندس ناظر

که ناشی از بی توجهی یا سهل انگاری در انجام وظایف قانونی یا با هدف کسب منفعت و سودجویی می باشد مثل دریافت مبالغ خارج از تعرفه سازمان نظام مهندسی، عدم نظارت مستمر

ب- تخلفات غیر عمدی مهندس ناظر

که ناشی از اراده مستقیم مهندس ناظر نبوده و به شکل قهری یا حوادث پیش بینی نشده رخ میدهد که خارج از اراده مهندس ناظر می باشد.

بیمه مسئولیت مهندسین ناظر تا حدودی بخش مالی این تخلفات را پوشش می دهد.

۱. تخلفات عمدی مهندس ناظر :

مطابق با ماده ۹۱ قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان، هشت مورد عمده را جزء تخلفات مهندسین ناظر دانسته و برای آنها مجازاتهایی را برابر ماده ۹۱ قانون مذکور تعیین نموده :

عدم رعایت ضوابط شهرسازی و مقررات ملی ساختمان و همچنین ضوابط و معیارهای فنی مربوط به آن یا هر اقدام یا عملی که مخالف یا متناقض با مقررات مذکور یا سایر مقررات مربوط جاری کشور باشد، مجازات انتظامی از درجه یک تا درجه پنج

واگذاری امتیاز پروانه صلاحیت به غیر (شرکت های فاقد صلاحیت)/امضا فروشی، انجام ندادن خدمات مهندسی به صورت حرفه ای و صوری بودن برخی از فعالیت های مهندسان، مسامحه و یا عدم توجه در انجام امور حرفه ای به نحوی که موجب اضرار یا تضییع حقوق صاحب کار شود،

مجازات انتظامی از درجه ۱ تا درجه ۴

خودداری از انجام اقدامات بازدارنده یا اصلاحی در مورد تخلفات هر یک از عوامل اجرایی کار از نظر مشخصات لوازم و مصالح و کیفیت انجام کار با توجه به مفاد قراردادهای مربوط و ضوابط و مقررات ساختمانی مجازات انتظامی از درجه ۱ تا درجه ۳

صدور گواهیهای خلاف واقع، مجازات انتظامی از درجه ۱ تا درجه ۵

تعطل در تنظیم و تسلیم گزارشهایی که به موجب ضوابط و مقررات یا دستورات مراجع ذیصلاح قانونی موظف به تهیه و تسلیم آنها به مراجع ذیربط بوده است، مجازات انتظامی از درجه ۱ تا درجه ۳

عدم توجه به مفاد اطلاعیه ها و اخطاریه های ابلاغ شده از سوی مراجع ذیصلاح و ذیربط، از درجه یک تا درجه پنج
اشتغال در حرف مهندسی موضوع، قانون خارج از صلاحیت یا ظرفیت تعیین شده در پروانه اشتغال از درجه یک تا

درجه پنج

دریافت هرگونه وجهی خارج از ضوابط، از درجه دو تا درجه پنج

عدم رعایت مقررات و ضوابط مصوب (نظام مهندسی استان) از درجه یک تا درجه سه

انجام هر عملی که به موجب آیین نامه های داخلی (نظام مهندسی استان) مربوط، مخالف شئون حرفه ای بوده و موجب خدشه دار شدن شود حیثیت (نظام مهندسی استان) شود از درجه یک تا درجه چهار

ب. تخلفات غیر عمدی مهندس ناظر

ناشی از حوادثی است که بغیر عمد از اعمال و تکالیف مثبت و منفی مهندس ناظر نشأت میگیرد و به واسطه انتساب آن به شخص ناظر، میتوان آنرا در زمره تکالیف مدنی وی به شمار آورد که حسب عدم پیش بینی صحیح یا فقدان عناصر پشتیبان، باعث ورود خسارت به ثالث یا کارفرما و در نهایت منجر به مسئولیت مدنی مهندس ناظر می گردد.

مثال: در مدت انجام یک پروژه نظارت، این احتمال وجود دارد که به واسطه تراکم کاری و گستردگی پروژه ساختمانی، مواردی از چشم ناظر دور مانده که آن موارد خاص به شکل مضاعف باعث ورود ضرر و زیان به کارفرما یا اشخاص ثالث گردند که عدم استحکام بنا یا اشتباهات به ظاهر کوچک از آن قبیل است.

در چنین مواردی، هر چند این غفلت مهندس ناظر عمدی تلقی نمی گردد، اما به واسطه اینکه ناظر، مکلف بر رعایت و انجام آن بوده است، مسئولیتهای مدنی مربوطه و جبران زیانهای وارده نیز بر عهده ناظر می باشد.

۳- ماهیت مسئولیت مهندس ناظر گاز ساختمان

با توجه به قواعد فقهی و حقوقی مربوط به مسئولیت مدنی، این مسئولیت می تواند ناشی از دو حالت زیر باشد:

الف- مسئولیت قراردادی : این مسئولیت در نتیجه ی عدم ایفای تعهد ناشی از قراردادهاست که در این صورت تخلف به دلیل

عدم وفای به عهد و در نتیجه ضرر به طرف دیگر قرار داد، بایستی بر اساس قواعد مسئولیت مدنی، خسارت وارده به طرف مقابل را جبران نماید. شرایط ایجاد چنین مسئولیتی اول وجود قرارداد بین دو طرف و دوم ایجاد خسارت ناشی از اجرا نکردن مفاد قرارداد توسط یکی از طرفین می باشد.

ب- مسئولیت خارج از قرارداد (قهری): مسئولیتی است که در آن دو طرف، هیچ قراردادی با هم ندارند و یکی از آن ها چه

به عمد و یا به خطا به دیگری زیان می رساند. چنین مسئولیتی بر خلاف اراده ی شخص به او تحمیل می شود و محدود به امری که در

قلمرو انتظار و پیش بینی او باشد نیست. در مسئولیت های خارج از قرارداد، اجرای مفاد قرارداد و یا احترام به اراده ی اشخاص مطرح نیست بلکه نظم عمومی ایجاب می کند که قانون، کسی را که به طرز نامشروع به دیگری ضرر زده است مسئول قرار دهد. به بیان دیگر در مسئولیت قهری، فعل نامشروع ایجاد التزام می کند. به همین اعتبار نیز در زمره منابع تعهد است. برعکس در مسئولیت قراردادی، اراده، مبنای تعهد و تعهد منبع مسئولیت است.^۱

۳-۱ مسئولیت قهری

ماهیت و قلمرو و مسئولیت قهری: مسئولیت قهری نه تنها جزء قراردادها نیست. بلکه جزء ایقاعات هم نمی باشد، زیرا اراده انشائی در آن نقشی ندارد.^۲ همچنین جزء وقایع حقوقی نیز نمی باشد، زیرا مسئولیت قهری، اثر واقعه حقوقی است نه واقعه حقوقی.^۳ در رابطه با قلمرو مسئولیت قهری می توان گفت، جایی است که خسارتی وارد شده است. ممکن است موقعیت ایجاد شده به وسیله یک عمل ارادی، وصف قراردادی نداشته باشد.^۴ همچنین گاهی یک عقد صوری ساده بین متضرر و عامل ضرر موجود است که در صورت وجود تقصیر، می توان به مسئولیت قهری متوسل شد.^۵

۳-۱-۱ منابع مسئولیت قهری در فقه

یکی از مشهورترین قواعد فقهی، قاعده لاضرر است، یعنی حکم ضرری در اسلام وجود ندارد و هر کس موجب ورود ضرر به دیگری شود، باید جبران نماید. دومین دلیل، قاعده اتلاف است، و آن از میان بردن حالت طبیعی هر شیء است، به طوری که آثار و منافع خاص خود را از دست دهد.^۶ فقها در اصل ضمان ناشی از اتلاف اجماع دارند.^۷ سومین دلیل، قاعده تسبیب است، و در آن عمل شخص، مستقیماً و مباشرتاً مال دیگری را از بین نمی برد. بلکه اگر آن عمل واقع نشود. تلف مال نیز اتفاق نمی افتد. دلیل چهارم، قاعده ضمان ید است. که به موجب آن هر کس بدون اجازه بر مال دیگری تسلط پیدا کند، ضامن آن مال است. هر چند آن مال تلف نشود.^۸ دلیل پنجم، غرور است. هرگاه از شخص عملی صادر گردد که باعث فریب خوردن شخص دیگر شود، و از این رهگذر ضرر و زیانی متوجه او گردد، شخص نخست به موجب این قاعده ضامن است و باید از عهده خسارت وارده برآید.

۳-۱-۲ منابع مسئولیت قهری در قوانین

امور ذیل موجب ضمان قهری است، غضب و آنچه در حکم غضب است، به استناد ماده ۳۲۸ ق.م.ا.تلاف را تعریف می کند و به موجب آن، هر کس مال غیر را تلف اتلاف، تسبیب و استیفاء کند ضامن آن است و فرقی بین عالم و جاهل، قاصد و غیرقاصد نیست لکن تسبیب در صورتی ضمان آور است که در نظر عرف، تجاوز و عدوان باشد. همچنین تصرف بر مال غیر، بدون مجوز نیز در حکم غضب است. استیفاء نیز بر دو قسم است: استیفاء از عمل دیگری و استیفاء از مال دیگری و شخص عامل مستحق اجرت عمل خود خواهد بود.

۳-۲ مسئولیت قراردادی

مسئولیت قراردادی، مسئولیت کسی است که در عقدی از عقود (اعم از معین یا نامعین) تعهدی را بپذیرد و به علت عدم انجام تعهد یا تأخیر در انجام تعهد یا در حین انجام تعهد یا به سبب انجام آن، خسارتی به متعهدله وارد کند. به مسئولیت قراردادی از این جهت قراردادی گویند که منشأ آن قرارداد است وگرنه این مسئولیت، ماهیت قراردادی نداشته بلکه اثر عقد است. در مورد قلمرو آن باید گفت مسئولیت قراردادی با دو شرط تحقق می یابد وجود قرارداد بین متضرر و عامل ضرر و دیگری، خسارت وارده ناشی از نقض این قرارداد باشد. بنابراین وضعیت های پیش و پس از قرارداد مشابه با قرارداد، مشمول این مورد نمی شود.

^۱ - حقوق مدنی، الزام های خارج از قرارداد، دکتر ناصر کاتوزیان، ج ۸، چ ۱، انتشارات دانشگاه تهران، ۸۸۱۶، صفحه ۱۰۸.

^۲ - ضمان قهری، کاتوزیان، ص ۸۲۶.

^۳ - قواعد عمومی قراردادها، کاتوزیان، ص ۲.

^۴ - حقوق مدنی ۴، تاجمیری، ص ۲۱.

^۵ - ایقاع، کاتوزیان، ص ۲۰۰.

^۶ - موجبات ضمان، عمید ریحانی، ص ۸۸۲.

^۷ - قواعد فقه، بخش مدنی، محقق داماد، ص ۸۰۷.

^۸ - موجبات، مسقطات ضمان قهری، لطفی، ص ۸۸۱.

۳-۲-۱ منابع مسئولیت قراردادی در فقه

منابع فقهی مسئولیت قراردادی همان است که ذیل منابع مسئولیت قهری مطرح نمودیم، قاعده لاضرر، اتلاف، تسبیب به ضمان ید و غرور. با این تفاوت که در مسئولیت قراردادی هر یک از این قواعد زمانی جاری می گردد که بین متضرر و عامل ضرر قراردادی منعقد شده باشد و در واقع مبنا و منشأ مسئولیت یک قرارداد و تعهد باشد.

۳-۲-۲ منابع مسئولیت قراردادی در قوانین

در ماده ۲۲۸ ق.م. متخلف از ایفای تعهد را مسئول می شناسد. این مسئولیت مبتنی بر اماره تقصیر است. همچنین در ماده ۲۲۱ ق.م. در مورد خسارت تأخیر در مورد پرداخت مبلغی نقدی می باشد و ماده ۲۸۰ ق.م. وجه التزام مقرر داشته است.

۴- بررسی ماهیت مسئولیت مهندس ناظر گاز ساختمان

در حقوق، به نظر می رسد که بین مسئولیت قراردادی و قهری (ضمان قهری) مرز قاطعی وجود ندارد هر چند که در قانون مدنی، احکام خسارت حاصل از عدم انجام تعهد جدای از قواعد ضمان قهری (اتلاف و تسبیب) آمده و در آن سخنی از تقصیر و عواقب آن نرفته است. به عنوان مثال، درباره تقصیرهایی که کارفرما به مهندس ناظر (نظارت مقیم و عالی) نسبت می دهد غفلت و سهل انگاری در نظارت و کنترل کیفی در انجام وظیفه ی قراردادی در پوشش شروط قرارداد تعبیر می شود. اما عدم رعایت نظامات فنی دولتی و سهل انگاری در انجام تکالیف و وظایف مهندسی در بخش های طراحی و محاسبات، نظارت اجراء، مصالح غیرکیفی و ... چه به عمد یا در حکم عمد و چه در نتیجه ی بی مبالاتی و غفلت، باعث مسئولیت های قهری آنان می شود. چون تعهد یک مهندس در این گونه موارد تعهد به نتیجه است و در صورت فوت شخص بر اثر نشت گاز آنان بایستی بار اثبات عدم تقصیر خود را به دوش بکشند. مثلاً ثابت کنند که نشت گاز ناشی از وقوع حادثه خارجی غیرقابل پیش بینی و اجتناب ناپذیر بوده و مربوط به وظایف و عملکرد آنان نمی باشد.^۱

^۱ - مسئولیت مدنی و کیفری مهندسان، مهدی لایق ص ۲۴۵.

منابع و مراجع

- [۱] محمود صالحی، جانعلی. ۱۳۸۷. حقوق زیان دیدگان. تهران: انتشارات کشاورز
- [۲] الن، پاول. ۱۳۸۱. بیمه‌های مسئولیت. ترجمه علی اکبر ریشه. تهران: بیمه مرکزی ایران
- [۳] کریمی، آیت. ۱۳۸۶. کلیات بیمه. تهران: پژوهشکده بیمه مرکزی
- [۴] فرانسوا اوترویل، ژان. ۱۳۸۵. مبانی نظری و عملی بیمه. ترجمه عبدالناصر همتی و علی دهقانی تهران: برنا
- [۵] ناصر، سید محمد. ۱۳۸۵. گذر منطق کیفر به منطق بیمه ای در سیاست جنایی ره آورد نوین عدالت ترمیمی. مبرقی، شماره ۱۳
- [۶] کاتوزیان، ناصر. ۱۳۸۵. حقوق مدنی- ضمان قهری و مسئولیت غیرقراردادی. تهران: شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا
- [۷] قانون مدنی
- [۸] قانون بیمه مسئولیت مدنی ۱۳۳۹
- [۹] بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسائط نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث ۱۳۴۷
- [۱۰] قانون بیمه ۱۳۱۶
- [۱۱] داناییان، حمید. ۱۳۸۸. بیمه های مسئولیت. بیمه توسعه
- [۱۲] رضایی، حمید. ۱۳۸۶. تازه های جهان بیمه. شماره ۱۰۸
- [۱۳] هداوند، مهدی. ۱۳۹۰. نظام رسیدگی به تخلفات مهندسين ساختمان. تهران: جنگل
- [۱۴] اسماعیلی هریسی، ابراهیم. ۱۳۹۰. حقوق مهندسی. تهران: دادگستر
- [۱۵] اداره کل شهرسازی و معماری شهرداری تهران. ۱۳۷۶. امور مهندسين ناظر. تهران: پردازش و برنامه ریزی شهری
- [۱۶] زاهدی، عاطفه. ۱۳۹۱. قانون شهرداری در رویه قضایی. تهران: انتشارات جاودانه
- [۱۷] لایق، مهدی. ۱۳۹۰. حقوق مهندسی مسئولیت مدنی و کیفری. تهران: انتشارات جنگل
- [۱۸] اسماعیلی هریسی، ابراهیم. ۱۳۸۷. مبانی حقوقی پیمان. تهران: انتشارات جاودانه
- [۱۹] اداره کل شهرسازی و معماری شهرداری تهران. ۱۳۷۶. عدم خلاف و پایان ساختمان. شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری
- [۲۰] شهیدی، مهدی. ۱۳۹۰. مسئولیت مدنی. انتشارات مجد
- [۲۱] ایرانلو، محسن. ۱۳۸۶. شرط محدودکننده مسئولیت در قراردادهای. شرکت سهامی انتشار
- [۲۲] قاسم زاده، مرتضی. ۱۳۸۷. مبانی مسئولیت مدنی. انتشارات دادگستر
- [۲۳] داماد، محقق. ۱۳۸۷. قواعد فقه، بخش مدنی. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی
- [۲۴] رضایی نژاد، فرج اله. ۱۳۸۴. مسئولیت مدنی شهرداری در نظام حقوقی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه تهران.